

Darija Gabrić-Bagarić

Sarajevo

NEKI ŠTOKAVIZMI U BENETEVICEVOJ »HVARKINJI«

Benetevićeva *Hvarkinja* nije sačuvana u originalu, već u tri prepisa iz kasnijeg vremena. Jedan od tih prepisa je parcijalan, a druga dva su djelo notara u Hvaru. Jedan je prepis Splitsanina Barte Kaugrusovića iz godine 1663, a drugi je načinio Trogiranin Luka Dragaco 50-ak godina kasnije.

Služeći se prvim (starijim) prepisom, objavio je Petar Karlič *Hvarkinju* u osmoj knjizi Građe za povijest književnosti hrvatske.

Upoređujući Karličev tekst s prepisom Luke Dragaca (pro našao ga je 1950. dr Cvito Fisković u biblioteci porodice Fanfonja-Garanjin), ustanovio je Hrvoje Morović da je Karličev tekst u mnogome netačan i nerazumljiv, te je u članku »Prinos tekstu Benetevićeve *Hvarkinje* (Građa, 28) donio ispravke prema pomenutom prepisu Luke Dragaca.

Pristupajući analizi štokavizama u Benetevićevoj drami, poslužila sam se ispravkama što ih je dao Morović. Naime, prateći Karličev tekst, usvajala sam Morovićeve primjedbe i ispravke, prihvatila sam, dakle, kao ispravan i kao podlogu za analizu prepis Luke Dragaca.¹

Benetevićeva je *Hvarkinja* tipična renesansna komedija s karakterističnim zapletima, zaljubljenim starcima, omladinom slobodnih pogleda i ponašanja, te sa vještim i podsmješljivim slugama i sluškinjama.² Na trenutke se ne možemo oteti utisku da je pisac ove drame imao kao uzor Marina Držića.

On čak i spominje ovoga pisca i njegova djela, citira stihove iz *Tirene* (str. 305), a može se zaključiti da je poznavao stvaralaštvo i ostalih dubrovačkih pjesnika. Benetević je dobro poznavao talijansku dramsku književnost. Njegovu *Hvarkinju* povezuju neki historičari književnosti s komedijama talijanskog komediografa Ruzzantea.³

Na osnovu ovih podataka možemo zaključiti da je Benetević učio na talijanskoj i dubrovačkoj scenskoj tradiciji.

Iz napomena u samoj drami saznajemo da se radnja odvija za vrijeme poklada, što također navodi na upoređivanje s dubrovačkom situacijom.

U Dubrovniku je, naime, vladao običaj da se za pirove ili pak u pokladno vrijeme prikazuju pojedina dramska djela.

Predstavi Gundulićeve *Dubravke*, izvedenoj povodom Gundulićeva vjenčanja, prisustvovao je, kako pretpostavlja Lj. Maštrović, i Benetević, pa je, potaknut tim djelom, napisao *Hvarkinju*.

Maštrović za to nalazi potvrdu u nekim dijelovima ove drame i tim potkrepljuje svoju tvrdnju.

Ja, naprotiv, mislim da je Gundulićeva drama, zapravo njeno prikazivanje u okviru svadbenih svečanosti, moglo potaći Benetevića, mada je *Hvarkinja* po svom karakteru djelo potpuno različito od Gundulićeve pastore, pa insistiranje na sličnosti, kako to čini Maštrović, ipak nema osnova.⁴

Međutim, u jednoj drugoj osobini Benetević izrazitije slijedi dubrovačku scensku tradiciju, bolje reći svog uzor-pisca Marina Držića — u karakteriziranju likova jezikom.

Kako je Držić, da bi postigao maksimalan komični efekat kod gledalaca, uvodio na scenu lica koja nisu Dubrovčani, te ih puštao da se služe svojim lokalnim govorom, što je publiku bez sumnje zasmijavalo, tako i Benetević u svojoj *Hvarkinji*, koja je slika hvarskih ljudi i odnosa među njima, uvodi Vlahe i Dubrovčane koji upotrebljavaju govor svog kraja.⁵

Benetević je upoznavajući ljude, krajeve i običaje, upoznavao i narodni govor, što će mu pomoći pri izradi likova.

Naravno da on neće uspjeti da ostane dosljedan u prenošenju karakteristika nekog štokavskog govora (dubrovačkog ili govora Vlaha), već se štokavske jezičke karakteristike prepliću s osobinama hvarskog govora. (U ovoj analizi posmatrala sam četiri lica koja nisu Hvarani: to su Dubrovčani Mikleta i Fabricio, te Vlasi — Barbara i Radoj.)

GLASOVI

Refleks jata

Refleks jata je osobina po kojoj se najprije prepoznaje govor stranca, izvanjca, pa je to iskoristio i Benetević ostavljajući u govoru Dubrovčana i Vlaha ijekavizme, pored ikavskog i rjeđeg ekavskog refleksa.

U Radojevim replikama nema uopće ijekavizama, on ima samo ikavske forme. Radoj je iz Tučepa, dakle štokavac-ikavac.

U govoru Barbare Vlahinje našla sam forme *rieti* (307), *rieh* (280) i prijedlog *prie* (298) s ijekavskim refleksom jata. U svim ostalim slučajevima refleks jata je ikavski.

Drugačiji je slučaj s govorom mladog Fabricija i Dubrovčanina Miklete.

Kako je starac Mikleta najkomičnija figura u *Hvarkinji*, ličnost oko koje se stvara šaljivi zaplet, Benetević vrlo pažljivo gradi ovaj lik i njegovoj jezičkoj karakterizaciji pridaje izuzetan značaj.

Fabricio je Mikletin izgubljeni sin. Prilikom jedne oluje na moru brod na kojem je Fabricio, tada dijete, putovao, potonuo je i svi su putnici poginuli. Fabricija je spasio kapetan, koji je ubrzo umro, pa su Fabricija odgojili tuđi ljudi; kad je odrastao, ispričali su mu što se s njim dogodilo. Mladić je odlučio da potraži roditelje. U skladu s tradicijama renesansne komedije do prepoznavanja između oca i sina (Miklete i Fabricija) dolazi na kraju komedije (u petom činu), kad se, u stvari, raspliću, razrješavaju svi postavljeni sukobi.

U petom činu, u tom razgovoru koji dovodi do prepoznavanja, u Fabricijevu govoru nalazimo najviše ijekavizma.

Inače je za Fabricijev govor karakteristično da ima više ikavizama nego govor starca Miklete, te znatan broj mješovitih ikavsko-ijekavskih refleksa.

Ovo možemo protumačiti tim što je Fabricio odrastao van Dubrovni-ka, što onda ne obavezuje pisca da dosljedno karakterizira njegov govor onim osobinama koje će obavezno imati u svom govoru tipičan Dubrovčanin, kakav je starac Mikleta.

Međutim, vjerovatnija je pretpostavka da je u Fabricijevu govoru pisac unosio ijekavizme po inerciji. Naime, pri građenju dijaloga (u činu prepoznavanja, u razgovoru koji će dovesti do prepoznavanja) između Fabricija i Miklete, pisac je imao na umu da razgovaraju otac i sin (jer je zapravo tako, mada će se to u drami tek kasnije saznati) pa kako je Mikletin govor već »obilježen« kao ijekavski, sad dopušta da i Fabricio govori na isti način.

U Fabricijevu govoru imamo sljedeći odnos između pojedinih refleksa: jedan čisti ijekavizam — *uliesti*³⁰³, zatim ikavizme u oblicima od 17 osnova: *čēn-*, *cvēt*, *člověk-*, *děl-*, *děli-*, *děv-*, *krěp-*, *měšt-*, *měri-*, *měsec-*, *slěd-*, *srět-*, *svět-*, *vědě-*, *věr-*, *větr-*; ikavizam nalazimo također i u prefiksi *prě-*, što je jednako kao i u Dubrovniku (tzv. dubrovački ikavizam), dok se mješoviti ikavsko-ijekavski refleks javlja u oblicima od sljedećih osnova:

- 1) *dět-*: a) *ditēta*³⁰³, *ditinstva*²⁵²
b) *djeteta*³²⁴, *djetetom* 2 puta ³²⁴
- 2) *drěv-*: a) *drivo*³²⁴
b) *drieva*³²⁴, *drievom*³²⁴
- 3) *lěp-*: a) *lipost*³⁰⁰, *liple*³⁰⁰
b) *liepu*²⁵³
- 4) *vrěmen-*: a) *vrime*^{252, 263}, *vrimenta*^{252, 324}
b) *briemena*²⁵².

Očito je da se ijekavizmi pojavljuju u određenom dijelu teksta (vidi broj stranice uz primjer), s izuzetkom oblika *briemena* koji se javlja van petog čina, i gdje, pored ijekavizma, kao dubrovačku govornu crtu imamo i promjenu inicijalne grupe *vr-* u *br-*.

Najraznovrsnije kombinacije u pogledu refleksa jata nalazimo u govoru Dubrovčanina Miklete.

Kod njega će pored čistih ikavizama i čistih ijekavizama biti znatan broj osnova s mješovitim ikavsko-ijekavskim refleksom, u tri osnove pored ikavsko-ijekavskog imaćemo i ekavski refleks jata, gdje treba izdvojiti one slučajeve kad se ekavizam javlja u frazama.

S ijekavskim refleksom javljaju se oblici od ovih osnova:

- 1) *bêd-*: *biedni*²⁹⁹
- 2) *bêl-*: *bieliti*³⁰⁵
- 3) *bêg-*: *bieži*^{283, 284}
- 4) *blêd-*: *bliedi*²⁷⁵
- 5) *čovêk-*: *čovok*³⁰⁹
- 6) *dvê-*: *dvie*^{276, 293, 314}; *dvjema*²⁹³
- 7) *êd-*: *izjest*²⁸⁹; *izjedu*²⁸⁹
- 8) *lêt-*: *leta*²⁵⁴
- 9) *mêd-*: *mjed*²⁷⁰
- 10) *pê-*: *spjevalac*³⁰⁵; *spjevaoci*²⁷⁶
- 11) *rêk-*: *rieci*²⁶⁴
- 12) *sêd-*: *sied*²⁵⁴
- 13) *svêt-*: *svieta*³²⁰; *svietu*³²⁶; *na svietu*²⁸²
- 14) *vêdê-*: *spoviem*²⁷⁴
- 15) *vêk-*: *vieku*²⁷⁶
- 16) *vêšt-*: *uvjêšti*²⁷⁵

U Mikletinu jeziku naći ćemo i tipične dubrovačke ijekavizme *niesam* i *neko*, koje je Benetević mogao upoznati čitajući Držičeve komedije, no jednako je vjerojatno da ih je zapamtio i iz živog kontakta s Dubrovčanima. Benetević je, kako tvrde njegovi biografi, često odlazio u Dubrovnik i trgovao u tom gradu.⁶

Ta povremena bavljenja u Dubrovniku, osobito trgovanje, omogućavala su Beneteviću da razgovara s dubrovačkim stanovništvom i da u neposrednom, običnom razgovoru uoči pojedinosti njegova govora.

Ikavizmi se javljaju u oblicima od ovih osnova:

- 1) *besêd-*: *beside*^{295; 315}; *pobesiditi*³²³
- 2) *cvêt-*: *cvitjem*³²²
- 3) *lêz-*: *ulizem*³¹³
- 4) *mên-*: *nepromiñena*²⁷⁶
- 5) *mêr-*: *namiri*²⁶⁴; *neizmirno*³²⁵; *zamirio*²⁷⁴
- 6) *sêd-*: *sidi*²⁷⁵
- 7) *strêl-*: *ustrilan*²⁵⁴.

U dubrovačkom govoru ima određen broj tzv. dubrovačkih ikavizama, kao što su ikavizam u prefiksu *prê-*, te u prilozima *dolê*, *gorê*, *ovdê*, *prêd*.⁷ U jeziku Dubrovčanina Miklete registrovala sam ikavizam u svim ovim slučajevima (*privese*⁰³²³; *priporučen*³²⁰; *pridat*²⁷⁵; *doli*³¹⁰; *prid*³⁰⁶; *naprid*²⁹³; *gdi*²⁸⁴; *ovdi*²⁷⁶), mada mislim da u ovoj osobini Benetević nije sli-

jedio dubrovački govor, već je ovdje ikavizam potekao iz hvarskog govora. Naime, Mikleta u svojim replikama ima također i forme *gdje*^{255; 296; 290; 322}; *ovde*³²³ i *ovđe*³²³, što je Beneteviću zacijelo zvučalo kao dubrovačko.

Mješoviti ikavsko/ijekavski refleks dosta često je zastupljen u Mikletinu govoru, što je i razumljivo; u bazu, a to je hvarski ikavski govor, unosio je Benetević radi karakterizacije likova ijekavizme koje je poznao što iz literature, što iz dodira sa živim dubrovačkim govorom, pa je tako nastalo replitanje ovih refleksa.

Navešću osnove u kojima se javlja mješoviti ikavsko/ijekavski refleks:

- 1) *dêv-*: a) divojčicom²⁵⁴; divojkom²⁵⁴; divojka²⁸⁹
b) djevojčicu³¹⁹
- 2) *lêp-*: a) lipim²⁷⁵; lipu²⁵⁹
b) liepu^{259; 288}; liepom^{254; 275}; liepa^{280; 319}; lepote²⁷⁵; lepše^{292; 320}
- 3) *mêst-*: a) misto²⁶⁴
b) mjesto²⁶⁴; mjestu³¹²; u mjestih²⁹⁴
- 4) *mrê(ti)-*: a) umrih²⁸³
b) umrieh³²⁴
- 5) *rê(ti)-*: a) riti²⁹⁵
b) riet^{274; 292; 312; 320}
- 6) *trêb-*: a) tribue^{263; 281; 274; 275}; potrebe³¹³; potrebu^{264; 290}
b) trieba²⁶³
- 7) *umê(ti)-*: a) umiš²⁶⁴
b) umieš³¹³
- 8) *vrêmen-*: a) brime²⁵⁴
b) brieme^{282; 289}; briemena²⁹⁰.

U ovom popisu ima ukupno 40 riječi, od toga su 23 s ijekavskim, a 17 s ikavskom zamjenom jata, prema čemu onda izlazi da je pretežniji ijekavski refleks, no kako se odnos između ijekavskih i ikavskih formi mijenja od osnove do osnove, očigledno je da ne možemo utvrditi nikakvu zakonomjernost u pojavi ovog ili onog refleksa.

Pisac je znao koji izgovor odgovara Dubrovčaninu Mikletu, ali nije mogao do kraja dosljedno da podražava dubrovački govor. On griješi u pravcu svog maternjeg govora. Poučan je u tom smislu primjer *brime*, gdje imamo ikavski refleks jata, ali promjenu inicijalne grupe *vr-* i *br-*, što je dubrovačka govorna odlika.⁸ U jednoj je riječi, dakle, spojio pisac ono što je čuo u govoru Dubrovčanâ i ono što je njemu blisko-ikavski izgovor.

U tri osnove imamo pored ikavsko/ijekavskog još i ekavski refleks jata:

- 1) *dêt-*: a) ditića²⁵⁵
b) djetića²⁶⁴
c) detetu²⁹⁰; detešce³⁰⁹
- 2) *drêv-*: a) drivo⁵²⁹; driva³⁰⁵
b) drieve²⁵⁹
c) drevo²⁹⁴

- 3) *vêr*:- a) virujem²⁵⁸; viru²⁵⁴; virenike³¹⁹; virenicu³¹⁹; 323
 b) vjera³²²; vjeru²⁵⁵; 258; 306; 314; 318; 326; vjerimo³¹⁵; vjerim²⁸⁹
 c) veriti²⁷⁴; verna²⁸³; 274.

I čakavski i štokavski govori poznaju dublet drevo-drievo, pa to možemo smatrati govornom osobinom Dubrovčanina Miklete.

Imamo, zatim, frazu »Kupido, liepo detešce« koju je pisac mogao preuzeti iz kakve petrarkističke pjesme nastale na ekavskom čakavskom terenu, ili pak iz pjesme u kojoj je pisac slobodno upotrebljavao pojedine reflekse jata pri izgradnji svog pjesničkog izraza. Na misao da se radi o preuzimanju čitavog sklopa navodi me spoj ijekavizam u pridjevu i ekavizam u imenici, kao i to da se po karakteru ova fraza može vezati za poeziju, koja je obilovala ovakvim i sličnim zazivanjem boga ljubavi. Prvobitna sintagma bila je, vjerovatno, *detešce Kupido*, pa je u skladu s ijekavskim dubrovačkim inkorporiran ijekavizam lijepo. Kako ekavizam imamo i u sklopu *razumiti kao detetu*, moglo bi se pomisliti da se radi o leksičkom ekavizmu. Danas hvarski govori od osnove *dêt-* imaju isključivo ikavski refleks. Sjevernočakavski govori imaju ekavizam u oblicima od osnove *dêt-*, pa bismo u ovom slučaju mogli pomisliti da se radi o leksičkom ekavizmu importiranom iz starije čakavske literarne tradicije.

U skupini cons+rê pored starijeg i ujedno češćeg refleksa *rje* imamo i mlađe *re*. Prema primjeru *vreću*_M 284 stoje: *srietju*_M 258; *vrieću*_M 299; *srieća*_{Bar} 291; *vrieću*_{Bar} 291.

Oba su oblika dubrovčanizmi i pisac ih upotrebljava u Mikletinu i Barbarinu govoru. Benetević, Hvaranin i ikavac, nije mogao znati dokle se rasprostire ovaj refleks, pa ga je zato mogao pripisati i Barbari. S druge strane ovaj je refleks mogao zgodno poslužiti za diferenciranje govora Vlaha i Dubrovčana od hvarskih govora. Mislim da ovdje nailazimo na pojavu analognu onoj što ju Rešetar konstatuje u komedijama Marina Držića. Držić je, naime, u govor Kotorana i Korčulana unosio određene osobine koje nemaju ni korčulanski ni kotorski govori, ali koje su dubrovačku publiku mogle zasmijati, s obzirom na to da joj nisu bile poznate ni bliske.⁹ Samo u Dubrovniku mogao je Benetević čuti forme *ovezieh*²⁵⁹; *druzieh*²⁵⁹; *lipšieh*²⁵⁸, koje nalazimo u govoru Miklete Dubrovčanina.

Pored formi s ijekavskim refleksom u pridjevsko-zamjeničkoj promjeni naći ćemo kod starca Miklete i oblike ove promjene s nastavkom *-i* (kao kod mekih osnova): *utopljenih*²⁹⁰; *ovizim*²⁵⁸; *naših*³²⁴.

Dubrovačkom govoru poznat je hiperijekavizam u slogu *ir* u riječima tipa *pastir*, *mir*, *pîr*.¹⁰

Tako i Mikleta u »Hvarkinji« upotrebljava riječ *pierova* (pirovâ). Ovaj je oblik Benetević, vjerovatno, čuo u živom dubrovačkom govoru i onda ga pripisao Mikleti.

No pored ovog oblika ima u »Hvarkinji« formi koje bih također nazvala hiperijekavizmima, a zapravo su odraz Benetevićeva nepoznavanja, odnosno nedovoljnog poznavanja ijekavskog govora.

Tako se javlja slog *ije* na mjestu primarnog *i*: *sviele* (bječve od *sviele*²⁸³; *omielila* (omilila)²⁵⁵; *udoviečica* (udovičica)²⁵⁵; *viedim* (vidim)³¹⁶;

viediti (viditi)²⁹⁵; mješici (mišici)³²⁶ — sve u Mikletinu govoru. Oblici *niemam*²⁵⁴ i *niemaju*²⁷⁵, koje upotrebljava Mikleta, vjerovatno su hiperikavizmi istog tipa, s obzirom da čakavski ovdje ima *nimam*.

Na kraju analize refleksa jata u jeziku lica koja nisu Hvarani, može se zapaziti da je Benetević nastojao da podražava govor kraja iz kojeg su potekla lica, naročito je nastojao da sačuva govorne osobine Dubrovčana, no u tome nije apsolutno dosljedan.

Jotovanje

U refleksu starog jotovanja, kao što je poznato, razlikuju se čakavski i štokavski dijalekt u pogledu jotovanja glasova *t* i *d* i grupa *stj*, *skj*, *zdj*, *zgj*.

Kao refleks jotovanja glasova *t* i *d* štokavski ima *ć*, *đ*, dok u čakavskom nalazimo palatalnu bezvučnu okluzivu (*t'*), odnosno *j*.¹¹

U Benetevićevoj *Hvarkinji* javlja se ograničen broj leksema i oblika sa refleksom ovih glasova.

U Barbarinu govoru naći ćemo samo dva primjera za jotovanje glasa *d*: *gospodi*²⁹⁰ i *spovij* (spoviđ)³¹³.

Međutim, u govoru starca Miklete nalazimo ishajaše²⁵⁷, vijeni²⁵³ (viđeni), meu²⁵⁵, ²⁵⁸, ³¹⁵, ³²³, meuto²⁵⁵, gospoja²⁵⁵, ²⁷⁵, ³²², (prid moju) gospoju³⁰⁶, ³⁰⁹, gospoje²⁷⁵. Prema ovim formama stoji jedan put *gospođe*²⁷⁵ (i to u frazi *gospođe* vrh svih gospoja) i *viđu*²⁷⁵.

Moglo bi se za trenutak učiniti da u ovoj osobini Benetević zaboravlja da su u pitanju lica sa štokavskog terena, ili, pak, nije sasvim siguran koja je forma štokavska a koja čakavska.

No znatno je vjerovatnije da je pisca na upotrebu ovih formi naveo jedan drugi razlog.

U slučaju formi *spovij* i *vijeni* pisac je mogao iz neznanja ostaviti čakavski lik, no kad su u pitanju lekseme *meu* i *gospoja*, objašnjenje treba tražiti na drugoj strani. Naime, u dubrovačkoj petrarkističkoj poeziji, kojoj je podloga štokavska, te bismo prema tome očekivali pojavu oblika *među*, *gospođa*, u najvećem broju slučajeva nalazimo *meu*, *gospoja*. Samo u Držićevim građanskim komedijama, gdje jezik odražava dubrovački govor, javljaće se forme sa refleksom *đ*. Petrarkistička dubrovačka poezija rasla je na tradicijama poezije čakavske Dalmacije te, pored tematsko-stilskih, preuzimala i jezičke obrasce. Tako ćemo pored ikavizma, kao izrazito literarne osobine, naći upotrebu formi *meu* i *gospoja* kako u jeziku prvih petrarkista, Džora Držića i Šiška Menčetića, tako i kod kasnijih dubrovačkih pjesnika kojima su ovi prvi trubaduri predstavljali uzor.¹²

Karakteristično je, zatim, da se riječi *meu* i *gospoja* veoma frekventne (naročito ova druga) u toj poeziji, pa je moguće pretpostaviti da su na jezičkom planu one postale opća mjesta, okamenjavale su se u određenom smislu, te su zbog toga izmicala adaptaciji štokavskog dubrovačkom govoru.

Gospoja je ime za obožavanu damu, njoj se pjesnik obraća nebrojeno puta, u svakoj pjesmi, te je onda jasno zašto je teško naći pjesmu u kojoj nije upotrijebljena sintagma *ma gospoje*, *gospoje vrh svih gospoj* i sl.

Starac Mikleta u *Hvarkinji* gospojom naziva »udoviečicu koja mu je omielila«, pa kad poučava slugu Bogdana kako će joj prenijeti njegove riječi i kako će joj se obratiti, upotrebljava frazu (frazu petrarkističke poezije) *gospođe vrh svih gospoja*. U formi *gospođe* imamo štokavski oblik, mislim da je tu Benetević želio da stavi dubrovačku govornu formu, međutim, upotreba ustaljenog sklopa navela ga je na to da »pogriješi« u drugom dijelu fraze i napiše *gospoja*. Zanimljivo je da se uz čakavsku fonetsku interpretaciju *gospoja* javlja na morfološkom planu štokavska osobina — gen. pl. sa nastavkom *-a*.

Kad nekoliko redaka dalje Mikleta ponavlja ove riječi, fonetski sad obje odgovaraju čakavskom stanju pa imamo *gospoje vrh svih gospoja*²⁷⁵. U ovom je slučaju, dakle, Benetević sasvim pod utjecajem literarnog izraza koji je poznao iz djela dubrovačko-dalmatinske književnosti. Čakavski refleks prasl. *d'* nije ovdje odraz Benetevićeva povodenja za vlastitim govorom ili grešci pri izradi Mikletina lika, već je, kao što je pokazano, rezultat literarnog uticaja što ga je Benetević pretrpio.

Upotreba oblika *viđu, gospodi* pokazuju da je Benetević znao kako govore štokavci, naime, kako je s ovom osobinom u štokavskom govoru, te da oblike s čakavskim refleksom ne valja tretirati kao greške uzrokovane pišćevim neznanjem.

Refleks praslavenskih grupa *stj, skj, zdj, zgj* u hvarskom govoru je *šć, žj* prema štokavskom štokavskom *št, žd*.¹³

Kod Miklete sam registrovala forme *jošte*^{255,282}, *štetu, štete*³⁰⁵, (četiri) *godišta*^{253,254,284,323,326}, a samo jednom nalazimo *išćeš*²⁵⁴. Barbara će prema *štetu*²⁹⁵ imati jedanput *pušću*²⁶³. Kod Radoja imamo *išćeš*²⁷¹ te kod Fabricija *godišć*³²⁶.

Današnji govori Makarskog primorja imaju šćakavski refleks pomenutih praslavenskih grupa, pa je vjerovatno da Benetević pri izradi lika Radoja iz Tučepa i Barbare Vlahinje ima na umu tu osobinu.¹⁴ Kako je istu osobinu imao i u svom maternjem govoru, nije mu bilo teško da je u kontaktu s ljudima s obale uoči i da je poslije primjenjuje pri karakterizaciji likova.

Što kod Miklete imamo i šćakavsku formu pored niza štakavskih, a kod Fabricija samo šćakavsku (*godišć*³²⁶), objašnjavam činjenicom da su štakavske forme preuzete, pripadaju fondu literarnih osobina, te nije teško pretpostaviti da se pri izradi likova, pri karakteriziranju, pisac pokoleba birajući između dviju formi. U ovome me utvrđuje pojava štakavizama u jeziku Hvaranke Izabele (v. dalje str. 19).

Jotovanje u kompozitama s glagolom iti

Hvarski govor ne poznaje jotovane forme u prezentu glagola složenih s *iti* (pojden, dojden, najden), dok u infinitivu imamo, kao i u štokavskom, *ć*.¹⁵

Štokavski govori poznaju jotovanje u ovoj kategoriji, pa ćemo i kod Benetevićevih štokavaca naći oblike s izvršenim jotovanjem, pa čak i određene analoške forme, npr. tipa *iđem*, mada će dosta često i ovim

licima, kao i čakavcima Hvaranima, Benetević pripisati i nejotovane forme.

U Fabricijevu jeziku našla sam samo 3 primjera: pođi³⁰⁴ prema pojmo²⁶³ i projti²⁶².

Ovakvu dvojnost zapažamo i u jeziku Vlaha Radoja. Očekivali bismo da Radoj, koji potječe iz Tučepa, ima jotovane forme, no on ima: dojt²⁷², dojde²⁶⁹; otidoh²⁵⁷; prema nač²⁸⁹; idem²⁷¹; ide²⁷², idjem²⁵⁶ (tako pisano). Oblike idem i ide, analoške, mogao je Benetević preuzeti direktno iz govora. Današnji govori Makarskog primorja imaju, naime, forme idem, ide.¹⁶ Primjer idjem je zanimljiv s gledišta grafije, tu je kombinacijom dj obilježio Benetević đ, dakle, glas koji čakavci nemaju, pa kod čakavskih pisaca ne nalazimo ni znaka za njega.

Barbara će pored dojt³²⁵; najti^{256;306}; poj²⁵⁶; izajti²⁹⁵; pojte²⁹⁷; pođoh²⁹¹; dođe²⁹¹, imati forme: poći^{265,276,297}; idem²⁹⁵; idu²⁹⁵; pođe²⁹⁵; pođi^{290;306}; i jedan put idem²⁹⁷.

Očito su jotovane forme u većini, što znači da je Benetević pri izradi Barbarina lika pazio da upotrijebi štokavske govorne osobine, no apsolutno dosljedan, naravno, nije mogao biti.

Poslije Miklete Barbara je u posmatranoj skupini lica najpažljivije građen lik, i to se može lako zapaziti pri analizi svake pojedine fonetske osobine.

U jeziku starca Miklete broj nejotovanih primjera je veoma ograničen. Pored infinitiva pojti^{314;316} i starog oblika otiti³¹⁵ dolaze još primjeri pojte²⁹⁹; dojde²⁸⁴; dojem²⁸⁹; dojemo²⁹³; pojjoše²⁹⁹.

Normalni štokavski oblici su najbrojniji: idite²⁸⁹; idi²⁸³; idemo²⁹²; idem²⁹⁴; ideš²⁶⁴; idahu³¹⁹; idah³¹⁹; pođem²⁵⁵; pođi^{276;284;294;312;320}; pođemo³²⁶; pođimo²⁶⁴; otidoh^{307;312}; dođe³²⁵; nadi^{276;284}; dođem²⁸³; dođu²⁹, te analoški oblici: idem²⁶⁴; ideš²⁸¹; ide²⁸²; idi²⁷⁴.

Ovdje je, nesumnjivo, Benetević nastojao da podražava dubrovački govor.¹⁷ Smatram da je sve oblike, uključujući tu i analoško idem, čuo u kontaktu sa živim govorom, dok je nejotovane primjere unosio samo u trenutku kad mu je oslabila pažnja.

Nova jotovanja

Hvarski govori poznaju jotovanje u glagolskim imenicama (u grupi n6j) i u rednom broju treći (u hvarskim govorima tret'i), dok grupa l6j ostaje ili neizmijenjena, ili pak novo l daje j (pristol'je prema uje).¹⁸ Koliko se ovo jotovanje vršilo u hvarskim govorima u Benetevićevo vrijeme — teško je reći, s obzirom na to da i čakavci u Hvarkinji poznaju tzv. jotovanje 17. v.

Izvršeno novo jotovanje imamo u Fabricijevu jeziku: nesrići²⁵³; cvića²⁵²; plaću²⁵³; zatim u jeziku Vlaha Radoja: srići²⁵⁶; vesele³²⁶; te kod Barbare: miseña³²⁷.

Registrirano novo jotovanje imamo i kod Miklete: sreću²⁹⁶; treće³¹⁴; braćice²⁹⁸; vesele^{323;325}. Prema ovom stoji mali broj primjera u kojima novo jotovanje nije zabilježeno: tret'i (Fabr. — 324); rodjaku²⁵⁴; cvitjem³²²; vesel'ja²⁸⁴ — sve kod Miklete.

Budući da u jeziku mladića Fabricija i u pogledu drugih osobina, kako je već navođeno, ima manje štokavskih osobina nego kod ostalih lica koja nisu Hvarani, tako je i ovdje moguće da se pojavi oblik bez jotovanja.

Pojavu nejotovanih formi u jeziku Dubrovčanina Miklete tumačim kao Benetevićevu grešku, jer kad Karlo Hvaranin ima *vesela* moguće je da Mikleta Dubrovčanin ima *vesel'ja*, dok oblik *cvitjem* koji dolazi u frazi, predstavlja nesumnjivo import iz literarnog izraza petrarkističke poezije.

Naime, obraćajući se svojoj izabranici, udovici Poloniji, Mikleta kaže: »Vjera van moja, puti capte cvitjem, gdje tvoj pas stupa«. Već površan pogled otkriva koliko u ovoj rečenici pored štokavskih ima čakavskih govornih odlika (ijekavizam prema ikavizmu, neizvršeno jotovanje, promjena krajnjeg *m* u *n*, *capte* prema dubrovačkom *cafte*)¹⁹.

Ovdje je literarni kontekst dirigirao upotrebu određene jezičke forme — u ovom slučaju nejotovane forme *cvitjem*.

Isključivo u jeziku Dubrovčanina Miklete Benetević registrira najnovije jotovanje nastalo nakon zamjene *jata*.²⁰ Tako Mikleta ima tipično dubrovačko: *ovde*²⁹⁴; ³²²; ²⁹¹; *lepote*²⁷⁵; *leta*²⁵⁴; *negda*²⁷⁴. Niti jedanput nisam našla primjere bez ovog jotovanja, što znači da je Benetević ove oblike, apsolutno strane njegovu govoru, dobro zapazio i zapamtio, a zatim dosljedno pripisivao jeziku starca Miklete.

Mislim da za ovu dosljednost razlog treba tražiti u već isticanoj činjenici da je ovaj lik, što se jezičkog karakteriziranja tiče, najpažljivije građen.

Promjena *l* u *o*

Čakavac Benetević lako je mogao zapaziti da *l* na kraju riječi i sloga u govoru Dubrovčana prelazi u *o*. Govor Makarskog primorja karakterizira forma glagolskog radnog pridjeva na —*a* / —*ia*. Vjerovatno je Benetević oboje čuo u kontaktu s govorima dubrovačkog, odnosno makarskog kraja, no pri stvaranju komedije nije mogao ovu pojavu sasvim precizno distribuirati, te tim možemo objašnjavati pojavu obiju formi i kod Vlaha i kod Dubrovčana.

S druge strane, nije isključena ni mogućnost da su prepisivači nehotice unijeli osobine svoga govora. Naime, prepisivači su bili, kako je to u uvodu već rečeno, iz Splita, odnosno Trogira, njima je govorna forma sa —*a* / —*ia* obična, pa je moguće da su ona dva slučaja kod Miklete (oženja, izaša) rezultat prepisivačkih intervencija.

Hvarski govori imaju danas ili *l* neizmijenjeno, ili pak *l* otpada (istočni dio Hvara).²¹

Kod Radoja, Vlaha iz Tučepa, pored primjera u kojima se glagolski radni pridjev svršava na *a/ia* (<*-l*, *-il*), imamo i znatan broj primjera sa *l* izmijenjenim u *o*: *ovezajo*²⁵⁶; *hodio*²⁵⁷; *prohodio*²⁵⁶; *razumio*²⁸⁸; ³²⁶; *činio*³²⁶; *ostavio*²⁷²; *doša*²⁸⁸; *griza*²⁸⁸; *vidio*²⁸⁹; *bio*²⁷²; prema: *učinia*²⁷²; ³²⁶; *odvratia*²⁷²; *vidia*²⁷¹.

U tri slučaja *l* ostaje neizmijenjeno: *ukral*²⁸⁹; *mogal*²⁸⁸; *prodal*²⁸⁹. Barbara Vlahinja znaće u svom govoru za *l* izmijenjeno u *o*: *otiša*³¹⁴; *učinio*³⁰⁹;

zagrubio²⁹⁶; odhranio³²⁵, prema slučajevima gdje na kraju glagolskog radnog pridjeva stoji *a-ia*: obrnuja³⁰⁶; vidia²⁹⁵. Na kraju sloga u pridjevu *vlastelski*³⁰⁹ (također kod Barbare) nema promjene, dok u primjeru *sione*³⁰⁶ *l* prelazi u *o*. Ovaj primjer pokazuje da je Benetević dosta dobro »snimio«, govor krajeva kroz koje je prolazio i da je uočio osobine po kojima se ovi govori razlikuju od njegovog rodnog hvarskog govora.

Lakše je, mislim, uočiti i registrirati onu glasovnu promjenu koja se veže za određenu gramatičku kategoriju, kao što je to npr. promjena *l* u *o* kod glagolskog radnog pridjeva, nego izvršiti određenu apstrakciju o nekoj osobini na osnovu primjera nepoznatog ili malo poznatog govora. Daleko je jednostavnije uočiti na što se svršava cijela jedna gramatička kategorija (u ovom slučaju glagolski radni pridjev) nego shvatiti da svako *l* na kraju riječi i sloga prelazi u *o* i da je to zakonitost određenog narječja.

Prilično jednostavnu situaciju u pogledu ove osobine imamo u jeziku mladića Fabricija. Kod njega nalazimo ili *l* neizmijenjeno ili izmijenjeno u *o*. Mislim da je ovakva distribucija uslovljena piščevom sviješću o Fabricijevoj sudbini: porijeklom Dubrovčanin, trebalo bi da govori kao i ostali Dubrovčani koji se javljaju u *Hvarkinj*, no kako je odrastao van Dubrovnika, vjerovatno je da ne može poznavati dubrovački govor, što piscu onda ostavlja slobodu u izboru jezičkih osobina. S druge strane, Fabricio nije komično lice, njega pisac ne izvrgava podsmijehu, pa stoga možda nije ni potrebno posebno insistirati na karakteriziranju ličnosti jezikom.

Primjeri iz Fabricijeva govora: povidal²⁵²; dilil³²⁴; došal³²³; ³²⁴; dovel³⁰³; otišal³²⁴; učinil³²⁴; bil³¹⁶; vidil³¹⁶; skočil³¹⁶; izašal³⁰²; prema zakleo²⁵³; našao²⁶³; pošao²⁵³; provodio²⁵²; umio³²⁴; živio³²⁴.

S posebnom pažnjom, što se jezičke karakterizacije tiče, građen je lik Dubrovčanina Miklete.

Pored samo dva primjera s neizmijenjenim *l* našal²⁶⁴ i *velmi*²⁷⁴, te formi *oženia*³¹⁹; *izaša* (koje odlikuju štokavske ikavske govore),²² u svim drugim slučajevima *l* prelazi u *o*, s tim što Benetević registrira i asimilaciju samoglasnika do koje dolazi u grupama *-ao*, *eo*.

Primjeri iz jezika starca Miklete:

imenice: posao²⁹⁰; poso²⁶⁴; ²⁹⁰; ²⁹⁵; petao³¹²;

pridjevi: veseo²⁹⁰; priveseo³²³; zo (zao)²⁹⁹;

prilozi: veoma²⁸⁰; ²⁹⁹;

glagolski radni pridjevi: otišo²⁹⁵; ³²⁴; prinio²⁹⁰; primio²⁹⁰; kupio²⁹⁰; ³⁰⁰; reko²⁹²; došo²⁶⁴; servo²⁷⁶; rakomando²⁶⁴; inamora²⁷⁴; mog²⁷⁴; postavio²⁷⁴; zamirio²⁷⁴; pensao²⁷⁴; pripensao²⁷⁴; povidio²⁵³; omilio²⁵³; našo²⁵⁴; oženio²⁵³; konkludao³¹⁵; stavio³¹⁵; spremio³⁰⁶; deliberao³⁰⁶; uživo³²³; persvadio³¹⁹; umro²⁹⁶; vjerio²⁸¹; servao²⁵⁵; spendao²⁷⁶.

Analiza gornjih primjera pokazuje da Benetević štokavizme nije upoznavao samo u literaturi nastaloj na štokavskom terenu već i u neposrednom kontaktu sa štokavskim stanovništvom. U neposrednom jezičkom dodiru mogao je Benetević čuti oblike s izvršenom asimilacijom samoglasnika, dok je vjerovatno u literaturi upoznao oblike bez asimilacije, mada će i u jeziku literarnog djela, ako slijedi govor nekog kraja (kao što je slučaj u Držićevim komedijama) biti primjera s asimilacijom.

Ostale poneke osobine

Kao štokavizme u jeziku Benetevićeve drame na planu fonetike istakla bih promjenu inicijalne grupe *vr* u *br* u leksemi *vrijeme*. Ovu je promjenu mogao Benetević upoznati kako u jeziku Marina Držića, tako i u dubrovačkom govoru, dakle, u neposrednom komunikacionom aktu sa Dubrovčanima, no izgleda da ju je shvatio kao općeštokavsku, jer je nalazimo i kod Barbare Vlahinje.

Kod Miklete imamo *brime*²⁵⁴ i *brieme*³²⁰.

U dubrovačkom govoru grupe *-ost*, *-est*, *-st* na kraju riječi trpe redukciju krajnjeg *t*.²³ Tu je osobinu uočio i Benetević, pa je nalazimo kod Miklete: *jes*²⁹⁴; ³²⁵; *mlados* ³¹⁵; ²⁷¹; ³²⁶. Redukcija *t* u *jest* poznata je na širem štokavskom terenu, pa tako treba tumačiti i pojavu oblika *jes*²⁷¹; ³²⁶ kod Radoja.²⁴

U deklinaciji zamjenica dubrovački govori poznaju promjenu velara u pluralskim padežima, pa tako i kod Miklete imamo s *kolicimi*³¹⁹²⁵. Hvarski govori danas imaju ponovo uspostavljen velar, dok samo starije generacije znaju za promjenu velara u zamjenici.²⁶ Pretpostavljam da je promjena velara karakterizirala hvarski govor i u Benetevićevo vrijeme, što je onda pomoglo piscu da ovu osobinu, upoznatu u dubrovačkom govoru, lakše upamti — on je, zapravo, imao podršku za prihvatanje ove osobine, ona mu nije bila neobična ni daleka.

Veznik *jer* kod Miklete i Radoja glasi *er*, što je karakteristika Držićeva jezika, a ima ga i dubrovački govor (pored jerbo): *er*^{R272}; ^{M281}.²⁷

Pojava štokavizama izvan karakterizacije likova pokazuje mjeru u kojoj je jezik Martina Benetevića zahvaćen procesom literarizacije.

Napominjano je već da lica sa Hvara govore svojim domaćim dijalektom, dok štokavce posebno karakterizira, vodeći računa o osobinama govora kraja iz kojeg potiču, te da pri tome osobito dobro čuva osobine dubrovačkog govora.

Međutim, štokavske crte prisutne su i u jeziku Hvarana.

Najprije bih izdvojila ijekavizam *razumnieh* u prologu. Ovo je tipična dubrovačka forma i pripada fondu osobina kojim Benetević karakterizira ličnosti.

Zanimljivo je da se javlja u onom dijelu koji autor ne pripisuje nijednom licu iz drame, ali po onome što znamo o načinu prikazivanja renesansnih komedija, možemo pretpostaviti da ga je govorilo neko lice. (Tako npr. kod Držića u »Dundu Maroju« imamo Negromantov prolog, koji se jezički diferencira od jezika komedije i odlikuje se prisustvom niza literarnih osobina.)

Ovdje se radi o prodiranju jedne literarne crte u jezik samog pisca.

Pored ovoga nalazimo kod Hvaranke Izabele dva štokavizma: *išteš*²⁷⁰, *godišt*²⁷⁰, te kod Karla — srićom²⁶⁶, vesele²⁶⁴. U svim ostalim slučajevima kod Karla i Izabele prisutne su čakavske govorne osobine.

Ovdje moramo isključiti utjecaj jezika prepisivača, jer su prepisivači čakavci, pa nam kao objašnjenje ostaje činjenica da je jezik Martina Benetevića upravo usljed podražavanja štokavskih govora i jezika štokavske literature bio podvrgnut određenoj literarizaciji.

Nije čudo što je taj proces išao u pravcu usvajanja štokavskih osobina, s obzirom na to što je štokavska dubrovačka literatura služila kao uzor.

OBLICI

Imenice, zamjenice, pridjevi i brojevi

Razlike u imeničkoj deklinaciji između štokavskih govora dubrovačkog i makarskog kraja, odakle su štokavska lica u *Hvarkinji*, i čakavskog hvarskog govora postoje u obliku gen. pl., te u dativu, instrumentalu i lokativu plurala.²⁸

U Benetevićevoj *Hvarkinji* lica sa štokavskog terena imaće gen. pl. sa nastavkom *-a*.

Radoj: ovih dana²⁵⁷; nekoliko dana²⁵⁷; lipih seljanka divojka²⁷¹; ali 10 govod 40 ovan²⁶⁹.

Mikleta: od 18 ljeta²⁵⁴; 1000 puta²⁵⁵; 7 godišta²⁵⁴; 12 godišta²⁵³; od tih rabota²⁸¹; kosovića, jarebica, pulastra, kokoša, kobasica, gusaka, pataka, golubica²⁸⁴; 1000 škuda³⁰⁶.

Fabricio: od mojih knjiga⁵²³; 300 litara²⁷⁵; 5 škuda²⁷⁶; sfita redovnika³⁰²; nikolika miseca³²⁴ prema jednom primjeru gen. pl. sa nultim nastavkom: do nebes²⁵².

Barbarin jezik karakterizira prisustvo oblika bez nastavka i oblika s nastavkom *-a*, odnos primjera je dva prema tri: dobrih jasprića²⁷⁹; rad kokoša³⁰⁶ prema toplih jajac²⁹⁷; 306, haljin²⁹¹.

Stare *i-* osnove imaju kod štokavaca u gen. plur. nastavak *-i*: lažnih riči Barbara²⁷⁹; ovih noći Radoj²⁶⁹; a taj nastavak imamo i kod Hvarana: tisuća stvari (Goja-263), od ljudi (Karlo-263).

Danas hvarski govori imaju u gen. pl. pored nultog nastavka (tzv. genitiv bez nastavka) još i nastavke *-ov* i *-ih*.

Odmah je evidentno da je kod posmatranih lica štokavaca veći broj štokavskih oblika gen. pl. nego čakavskih. Vjerovatno je da je ovaj padežni oblik Benetević upoznao u živom govoru i da ga je, suprotstavljajući ga svojim hvarskim formama, lako zapamtio.

Ipak formu *lipih seljanka, divojka* koju imamo kod Radoja i koju bi rođeni štokavac vjerovatno rekao s nepostojanim *a* (divojaka), odnosno s nastavkom *i* (seljanki), Benetević čakavac upotrebljava upravo u formi rijetkoj, ili bar manje uobičajenoj, u štokavskom, što upućuje na zaključak da je oblik gen. pl. s nastavkom *a* Benetević mogao samo preuzeti iz štokavskog.

U dativu, instrumentalu i lokativu pl. hvarski govori imaju danas samo nastavak *-iman*.²⁹ U jeziku Benetevićeve komedije nalazimo forme: celovima (Goja, 271), dvjema rukama (Mikleta, 283), što je nesumnjivo odraz pretrpljenih štokavskih uticaja. Zanimljivo je da oblik sa štokavskim nastavkom nalazimo kod Goje, koja ne pripada grupi štokavaca, mada o njezinom porijeklu ništa izriječno nije rečeno, te se pretpostavlja, na osnovu nekih napomena u tekstu, da potječe sa Hvara.

Međutim, kod svih lica znatno je veći broj starih padežnih nastavaka. Instr. pl.: prid vrati^{Radioj269}; meju Latini^{Radioj271}; s ceremoniami^{Mikleta275}; zubi^{Radioj289}; rukami^{Mikleta290}; s kolicimi furiami^{Mikleta319};

Lok. pl.: u Konavlah^{Mikleta259}, na ričih^{Radioj271}; u nevolah^{Barbara291}; u mjestih^{Mikleta294}; na vratih^{Fabricio303}; u tvojih rukah^{Mikleta320}.

Dat. pl.: onakim ženam^{Barbara279}.

Budući da smatram kako je ujednačavanje ovih triju padeža nastalo u hvarskim govorima kasnije, iza Benetevićeva vremena, a i u štokavskim govorima u ovo vrijeme postoji znatno kolebanje između novih i starih padežnih nastavaka, mislim da pojavu ovakvih formi kod Benetevićevih štokavaca treba tretirati kao odraz stanja u Benetevićevu govoru. Naime, pošto prema velikom broju primjera sa starim nastavcima stoje samo dva slučaja novih nastavaka, smatram da u šarenilu padežnih formi na štokavskom terenu i onih koje je poznavao iz svog maternjeg govora Benetević nije uspijevao da dosljedno izdvoji nove, tipično štokavske forme, te je pisao i upotrebljavao one koji su mu bile bliže i poznatije, ne vodeći mnogo računa o kojoj se ličnosti radi. Samo tako može se dogoditi da nastavak *-ima* imamo kod Goje, te da Dubrovčanin Mikleta prema samo jednom novom nastavku ima niz starih.

U deklinaciji zamjenica štokavski utjecaj otkriva se u poznavanju enklitika *joj*, *ju*^{Mikleta275}, koju čakavski hvarski govori nemaju.³⁰

Hvarski govori u gen. sg. pokazne zamjenice *taj* imaju *tega*,³¹ prema čemu kod Barbare nalazimo *toga*²⁷⁹.

U dat. pl. imamo kod Miklete *nama*²⁷⁵ (prema hvarskom *non*).³²

Dubrovačka je govorna osobina umetanje partikule *zi* u promjeni zamjenica:³³ *ovezieh*, *druzieh*^{M259}; *druzih*^{F252} s *tizim*^{M281}; *ovizim*^{M258}.

Inače se promjena zamjenica *taj*, *ovaj* ne razlikuje u štokavskom i čakavskom dijalektu.

Dubrovačka je ovdje i promjena velara, prema čemu je u hvarskom govoru prisutan nepromijenjen velar. Samo pripadnici starije generacije imaju promjenu velara, no i to ograničenu na formu *svikolici*.³⁴

Razlike između gen., dat. i lok. sg. pridjevske promjene određenog vida u štokavskim i čakavskim govorima sastoje se u postojanju nastavka *-ega*, *-emu* u čakavskom prema *-oga*, *-omu* u štokavskom (kod tvrde promjene)³⁵

U Benetevićevoj *Hvarkinji* nalazimo samo štokavske nastavke, čak i kod lica sa Hvara: gen. sg.) *bnetaškoga*^{Fabricio324}; u tuju mistu latinskomu (lok. sg.)^{Radioj271}.

Komparacija pridjeva je tipično štokavska: *srićniji*^{B300}; *ljepša*, *vridnia*, *uzvišenja*^{M275}, što stoji prema *lipji*, *vridnji*, *sritnji* u hvarskim govorima.³⁶

U deklinaciji brojeva također zapažamo da i štokavci i čakavci poznaju promjenu karakterističnu za štokavske govore: *jednoga*^{M263}, kako ima i čakavac Bogdan²⁶³.

Nakon ovih primjera može se konstatovati da u pridjevsko-zamjeničkoj promjeni Benetević nije održavao razlike koje inače postoje između štokavskih i čakavskih govora. Malo je vjerovatno da Benetević te razlike (kojih je stvarno malo, ali ih ipak ima) nije zapažao, jer je sigurno da je

imao osjetljivo uho i registrirao čak i neke sitnije fonetske razlike, isto tako je teško pretpostaviti da je ponesen stvaranjem dramske akcije zaboravljao da diferencira lica. Jer, ako je te diferencije čuvao na fonetskom planu, zašto ih ne bi registrirao i na morfološkom?

Meni izgleda najvjerojatnije da je štokavske forme Benetević usvojio putem literature, i to usvojio u tolikoj mjeri da ih više nije osjećao kao strane, te ih možemo upravo zbog toga naći i kod štokavaca i kod Hvarana.

Glagoli

Hvarski govori danas nemaju aorista i imperfekta, no u Benetevićevo vrijeme vjerovatno su se oba vremena upotrebljavala. Potvrdu za to nalazimo u postojanju forme *imiše*, koja je tipično čakavska, u jeziku Dubrovčanina Miklete.

Pored Vlaha i Dubrovčana aorist i imperfekt u svojim replikama imaju Hvarani i Hvaranke: Dobra-istrgaše²⁵⁸ (impf., 3. 1. sg.), Goja-htiše (impf., 2. 1. sg.), Bogdan-razbiše (aor., 3. 1. pl.), padoh (aor., 1. 1. sg.)²⁹⁰.

U Radojevu jeziku našla sam oblike imperfekta *stah*²⁵⁷ i *mniaše*²⁶⁸, kod Fabricija-*nimah*²⁵², dok kod Miklete imamo veći broj primjera: *imiše*²⁵⁴, *idaše*²⁵⁸, *idah*³¹⁹, *ishajaše*²⁵⁷.

Oblici aorista: kod Radoja-dogovorih²⁵⁷, isprosih²⁵⁷, uzdrima²⁶⁹, te kod Miklete-otidoh³¹², izgubih²⁵³.

Upotreba ovih dvaju vremena u *Hvarkinji* podržana je i tim što štokavski govori koje je Benetević upoznao imaju i aorist i imperfekt kao žive, govorne kategorije.

Zanimljivo je, zatim, da lica u drami pri prepričavanju događaja u kojima su sama učestvovala u znatnoj mjeri upotrebljavaju aorist i imperfekt. Na primjer kad se Bogdan pravda pred gospodar-Mikletom zbog zakašnjenja: »A ono, gospodaru, ha, *pojdoh* pod arsenal, a tako mi se *opuze* noga po onom drvu ter se *zabodoh* u more... Ono *nošah* jaj puno krilo, tako mi se *razbiše* kad *padoh*. (str. 290)

No isto tako ako pričanje slugu ide bez žurbe, kao što Barbara pri pripovijedanju razvlači, ako nema razloga da se pričanje što prije okonča, a ti prošli događaji treba samo da objasne neku situaciju ili postupak. tu se, zapravo, jednostavno izvještava o prošlim događajima, pa onda sama priroda dramskog teksta omogućava piscu da upotrebljava stilski manje markirano vrijeme, a to je perfekt.

Primjer:

»*Stavili smo* red na četiri ure da tu mahniu učinimo... A ja ti *sam hodila* tužiti se pravdi... i da *sam izaznala* da se ima ponit onude da bi došli općeni ljudi vazet je. Toliko da *su rekli* da hoće. (Barbara, str. 291).

Što se ostalih glagolskih vremena i oblika tiče, nema posebnih utjecaja štokavskog dijalekta.

U sferi budućnosti upotrebljava se futur I, koji je kod svih lica jednak i odgovara stanju u štokavskom; registrirala sam, dakle, futur I građen od infinitiva i prezenta glagola *htjeti* (odnosno njegovih enklitičkih formi). Mikleta — živi ćete se izjest²⁸⁹, Radoj — ja ću te nać²⁸⁹,

Fabricio — vidit ćemo³⁰⁴, Bogdan — ostavit ću²⁸⁸, Karlo — ćemo pirovati³²⁷, Nikola — ja ću ti reći³²⁶, Goja — sve će pripravno biti²⁹¹, znati ćeš²⁹¹.

Izvan karakterizacije likova štokavizme na morfološkom planu nalazimo u pojavi formi *celovima* (instr. pl.) — Goja, 271, *bnetaškoga*-Dobra, 316, dok je upotreba formi jednakih futura, aorista i imperfekta kod svih lica, bez obzira na porijeklo ličnosti, rezultat podudaranja u građenju ovih oblika u štokavskom i istočno-čakavskom dijalektu.

ZAKLJUČAK

Kako je na početku ovog rada konstatirano, Benetevićeva *Hvarkinja* je tipična renesansna komedija, no njen je značaj i posebnost u nastojanjima autora da prikaže jednu tipičnu sredinu — sredinu grada Hvara, tipične ljude i odnose među njima.

Prisustvo već poznatih elemenata renesansne komedije (tipični zapleti, prepoznavanja, presvlačenja, bračne prevare, zaljubljeni starci i sl.) osvježeno je kod Benetevića onim što toj drami daje kolorit samo hvarske drame, drame našeg podneblja — a to je živ i slikovit jezik njenih junaka.

Hvarska čakavština zazvučala je svom svojom melodioznošću, starac Mikleta progovorio je svojom odmjerenom, gosparskom, vlastelskom dubrovačkom riječju, Radoj i Barbara govorili su živo, priprosto, kao tipični Vlasi, uvijek smiješni čakavcima.

Jezik štokavaca u ovoj drami pokazuje koliko je Benetević uspio da zapazi razlike između svog čakavskog hvarskog govora i štokavskih govora koje je upoznao na svojim putovanjima i u trgovačkim kontaktima, te u kolikoj je mjeri uspio da svoja lica karakterizira određenim jezičkim osobinama. Ne može se očekivati da on u formiranju jezika jedne ličnosti, kakav je npr. Dubrovčanin Mikleta, nijednom ne odstupi, ne »pogriješi« u pravcu svog vlastitog govora, jer njemu je taj jezik, ta riječ kojom gradi (uz ostalo) ličnost svoje komedije sredstvo da postigne vjerodostojnost i komičnost.

Njegovo poznavanje štokavskih govora nije rezultat nikakvog sistematičnog proučavanja tog govora, nikakve tendencije da usvoji sistem stranog mu narječja, već pokušaj da i jezikom karakterizira ličnosti, da zasmije publiku, da oživi radnju.

Zato ne možemo, a to je pokazala analiza, zaključiti da Benetevićevi likovi iz Dubrovnika ili kojeg drugog štokavskog kraja »govore« dosljedno jezikom kraja iz kojeg potječu, ali možemo slobodno i dokumentirano tvrditi da niz fonetskih i morfoloških crta karakterističnih za štokavski dijalekt odlikuju jezik Dubrovčana Miklete i Fabricija, Vlahinje Barbare i Radoja »iz Tučepa«.

Na početku ovog rada pretpostavila sam da je ideju za ovakav način karakteriziranja likova Benetević našao kod Marina Držića.

Žanr kojim se oba pisca bave — renesansna komedija — omogućavala je da se komično sredstvo kojim se služi jedan pisac pokaže kao dobro i primjenjivo i kod drugog. S druge strane, dramsko stvaralaštvo Marina Držića predstavljalo je ne samo uzor mnogim piscima tadašnjeg vremena no je isto tako dugi niz godina, pa i decenija i stoljeća, suvereno vladalo scenom. Nije onda čudo da u Hvaru, koji ima znatnu pozorišnu tradiciju, djelo Marina Držića nađe svoje poklonike, te da Držić postane učitelj, uzor, primjer kako treba u šablon — kakav je renesansna komedija — unijeti nepatvoren život, obogatiti tuđu, primljenu formu nečim tipičnim, specifično svojim, domaćim.

Držić je to učinio karakteriziranjem likova jezikom, ostvarivanjem u drami specifično naše atmosfere, a u tome se, s dosta uspjeha, za njim poveo i Benetević.

Hvarkinja po samoj fabuli, po onom što je okosnica komedije, ne bi zasluživala možda toliko pažnje da nije u njoj onog žamora karakterističnog za naše primorske gradove, onog *ćakulanja* na ulici između Goje i Dobre, pričanja i šeretlukâ sluge Bogdana, glagoljivosti smiješno zaljubljenog starca Miklete, Barbarina spletkarenja, Radojeva upornog nastojanja da osvoji voljenu djevojku. Svi će oni progovoriti govorom svog kraja, svi će ti govori zabrujati u jedinstvenoj melodiji karakterističnoj samo za *Hvarkinju*, i karakterističnoj za samo našu renesansnu komediju, koja i danas privlači pažnju i plijeni svojim sazvučjima.

Bilješke

¹ Napomena uz izdanje Benetevićeve *Hvarkinje* u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 9, Zgb., 1965, str. 227.

Benetević je živio od 1555. do 1607. g., pretpostavlja se da je *Hvarkinja* nastala u razdoblju od posljednja dva decenija 16. st. Za ovu analizu je značajno da je Benetević dosta putovao i da je u mnogim primorskim gradovima imao širi krug poznanika, a da je često boravio u Dubrovniku, pogađajući prodaju srdjela, vina i smokava. V. o tome članak A. Kolendića u časopisu *Republika*, 4, 1957, str. 22—23.

² Rafo Bogišić, predgovor *Hvarkinji*, *Pet stoljeća...*, knj. 9, str. 127.

³ M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Zgb., 1961, str. 194.

⁴ Lj. Maštrović, *Neka opažanja o Hvarkinji i njenom piscu*, *Zadarska revija*, br. 1, 1960, str. 51—54.

⁵ Bogišić, isto, str. 133—134.

⁶ A. Kolendić, *Komediograf Martin Benetević*, *Republika*, br. 4, 1957. g., str. 22—23.

⁷ P. Budmani, *Dubrovački dijalekat, kako se sada govori*, *Rad JAZU*, knj. 65, str. 156.

⁸ Budmani, isto, str. 157.

⁹ M. Rešetar, *Jezik Marina Držića*, *Rad JAZU*, knj. 248, str. 114—122.

¹⁰ Budmani, isto, str. 156.

¹¹ M. Hraste, *Crtice o bruškom dijalektu*, *Južnoslovenski filolog*, VI, Bgd., 1926/27, str. 186.

¹² M. Rešetar, *Jezik pjesama Ranjinina zbornika*, *Rad JAZU*, 255, str. 118—119.

¹³ Hraste, *Brusje*, str. 186.

¹⁴ P. Ivić, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*, *Matica srpska*, 1956, str. 181.

¹⁵ Hraste, *Brusje*, str. 186.

¹⁶ Ivić, *Dijalektologija*, 181.

¹⁷ Budmani, isto, str. 157.

¹⁸ Hraste, *Brusje*, str. 186.

¹⁹ P. Karlić, *Hvarkinja*, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 8, Zgb., 1916, str. 323.

²⁰ Budmani, isto, str. 157.

²¹ Hraste, *Brusje*, str. 185.

²² Ivić, isto, str. 176.

²³ Budmani, isto, str. 159.

²⁴ Ivić, isto, str. 134.

²⁵ Budmani, isto, str. 159.

²⁶ M. Hraste, *Čakavski dijalekat ostrva Hvara*, *Južnoslovenski filolog*, knj. XIV, Bgd., 1935, str. 11.

²⁷ Rešetar, *Držić*, str. 162.

²⁸ Hraste, *Brusje*, str. 190—193.

²⁹ Hraste, *Hvar*, str. 17—32.

³⁰ Hraste, *Brusje*, str. 197.

³¹ Hraste, *Brusje*, str. 196.

³² Hraste, *Brusje*, str. 197.

³³ Budmani, isto, str. 173.

³⁴ Hraste, *Hvar*, str. 11 i Rešetar, *Ranjina*, str. 124.

³⁵ Hraste, *Brusje*, str. 196.

³⁶ Hraste, *Brusje*, str. 197.

³⁷ Hraste, *Brusje*, str. 200.